

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Україна в записках мандрівників і мемуарах

Людвіг Генріх фон Якоб
Спогади про моє життя

Харків – 2016

УДК 378.4(477.54) : 929 Якоб (093.3)

ББК 74.58 (4УКР-4ХАР)дякоб

Я 46

Рецензенти:

В. О. Дятлов – доктор історичних наук, професор, перший проректор Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка;

В. С. Савчук – доктор історичних наук, професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Науковий редактор:

С. І. Посохов – доктор історичних наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Упорядкування, коментар:

С. О. Синюрка – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-економічних наук Центру міжнародної освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Переклад з німецької:

О. М. Белозьорова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Видання здійснено завдяки фінансовій підтримці Канадського інституту українських студій з Вічного фонду ім. Михайла і Дарії Ковальських.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 5 від 25 квітня 2016 р.)*

Я 46 Якоб Л. Г., фон. Спогади про моє життя / Людвіг Генріх фон Якоб ;
упоряд., коментар. С. О. Синюрка ; наук. ред. С. І. Посохов ; пер. з нім.
О. М. Белозьорової. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 300 с. – (Україна
в записках мандрівників і мемуарах ; вип. 2).

ISBN 978-966-285-322-3

Ця книга містить спогади професора Людвіга Якоба (1759–1827) – філософа та економіста, який викладав в Університеті Галле, а у 1807 р. став одним із перших професорів новозаснованого Харківського університету.

Видання розраховане на викладачів та студентів, усіх тих, хто цікавиться історією та мемуаристикою.

ISBN 978-966-285-322-3

УДК 378.4(477.54) : 929 Якоб (093.3)

ББК 74.58 (4УКР-4ХАР)дякоб

©Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна
© Канадський інститут українських студій
© Синюрка С. О., упоряд., 2016
© Белозьорова О. М., переклад, 2016
© Рижова Ю. М., макет обкладинки, 2016

Зміст

Посохов С. І., Синюрка С. О. Професор Людвіг Генріх фон Якоб та його спогади. 6

Людвіг Генріх фон Якоб. Спогади про моє життя

Розділ 1. Про моїх батьків і ранню молодість	17
Розділ 2. Навчання у школі при кафедральному соборі в Мерзебурзі. 1772 рік	22
Розділ 3. Навчання в лютеранській гімназії в місті Галле	26
Розділ 4. Студент університету	32
Розділ 5. Робота вчителем в лютеранській гімназії в Галле, 1780–1785 роки	46
Розділ 6. Магістр і професор в Галле. 1785–1806 роки	52
<i>А. Захист дисертації і читання лекцій в Галле</i>	
<i>Б. Моя кар'єра письменника</i>	
Розділ 7. Моє життя в Галле: громадська діяльність, матеріальне становище та побут	64
Розділ 8. Моє університетське життя в Галле	80
Розділ 9. Мої стосунки з Гроссінгом і Бардтом	91
Розділ 10. Відкриття «музею» в Галле	98
Розділ 11. Посада проректора	99
Розділ 12. Моя практична діяльність поза університетським колом	125
Розділ 13. Вплив війни 1806 року на мою долю	127
Розділ 14. Наполеон в Галле і його відносини з міськими представниками та університетом	134
Розділ 15. Ліквідація Університету Галле імператором Франції та імовірні причини цього	136

Розділ 16. Короткий нарис про поведінку французів в Галле	141
Розділ 17. Поведінка професора Вольфа під час перебування французів у Галле	145
Розділ 18. Рішення їхати до Росії	147
Розділ 19. Шлях до Харкова	152
Розділ 20. Прибуття до Харкова. Опис міста	158
Розділ 21. Опис умов проживання в Харкові	165
Розділ 22. Несправедливість митників в Лемберзі (Львові)	167
Розділ 23. Побутова сторона мого життя в Харкові	168
Розділ 24. Опис університету і взаємовідносин між професорами	174
Розділ 25. Матеріальне забезпечення Університету в Харкові	197
Розділ 26. Мої заняття наукою в Харкові	200
Розділ 27. Мій переїзд до Санкт-Петербурга	205
Розділ 28. Подорож до Санкт-Петербурга	208
Розділ 29. Перше знайомство з паном Сперанським та бесіда з ним	210
Розділ 30. Діяльність у Санкт-Петербурзі	214
Розділ 31. Нагородження орденом Св. Анни та обручкою з діамантом	216
Розділ 32. Ідея поїхати до Вільно	223
Розділ 33. Рішення залишитися у Санкт-Петербурзі і робота у законодавчій комісії та Міністерстві фінансів	225
Розділ 34. Заслання Сперанського	234
Розділ 35. Наслідки заслання Сперанського особисто для мене	244
Розділ 36. Розенкампф	246
Розділ 37. Моя робота в Міністерстві фінансів та інша діяльність	256

Розділ 38. Побутова сторона мого життя в Санкт-Петербурзі	258
Розділ 39. Зміни у законодавчій комісії	260
Розділ 40. Моє повернення до Галле	262
Розділ 41. Документ про мій статус дворянина	269
<i>Коментарі</i>	271

Професор Людвіг Генріх фон Якоб та його спогади

Людвіг Генріх фон Якоб (1759–1827) у свій час був досить відомою людиною, зокрема, як професор філософії та проректор Галльського університету, автор багатьох наукових та навчальних праць. На початку XIX ст. він приїхав до Харкова і став одним із перших професорів заснованого тут університету. Його спогади містять не лише інформацію про життєвий та творчий шлях автора від народження до початку 20-х років XIX століття, а й дозволяють його очима побачити тогочасну дійсність декількох країн, порівняти німецьке, українське та російське суспільство початку XIX століття, з'ясувати подробиці університетського життя в Галле та Харкові.

Спогади були написані професором Якобом після його повернення на батьківщину у 1816 році. Автор писав їх спочатку з метою саморефлексії і, очевидно, в якості «сімейної спадщини», але останні спадкоємці професора передали рукопис на зберігання до бібліотеки університету Галле, що зробило можливим його публікацію у 2011 році професором вищевказаного Університету Гансом-Іохімом Керчером. Оскільки значна частина спогадів торкається історії України, з метою більш активного залучення цього джерела до наукового обігу українськими істориками, декілька років тому нами було вирішено перекласти їх українською мовою та опублікувати, що частково було зроблено у 2014 р. (див. «Харківський історіографічний збірник», вип. 13). В повному обсязі «Спогади...» Людвіга Якоба в перекладі українською мовою пропонуються широкій громадськості вперше. Переклад та публікацію спогадів здійснено з дозволу професора Керчера, а саме видання – завдяки дотації Канадського інституту українських студій з Вічного фонду ім. Михайла і Дарії Ковальських, за що ми висловлюємо щирі подяку.

«Спогади...» Людвіга Якоба є цінним джерелом вже зважаючи на докладний опис доленосних подій у Європі. Автор був свідком змін, викликаних Французькою революцією та наполеонівськими війнами, що вплинули тією чи іншою мірою на економіку, політику і культуру багатьох європейських країн. Характеризуючи свої життєві перипетії, він водночас свідчить про важливі, а то й епохальні моменти європейської історії.

Втім, вочевидь, особливий інтерес викликає власне виклад неординарної біографії автора, в котрій чітко простежується вперте бажання вихідця з низів бюргерства, всупереч усім соціальним перепонам, зробити кар'єру, досягти успіху та залишити свій слід в історії.

Народився Людвіг Якоба 26 лютого 1759 року в Веттіні, маленькому заможному містечку герцогства Магдебург, в родині позументника. З юності він спрямував свої зусилля на те, щоб здобути ґрунтовну шкільну освіту, а потім вступити до університету. Особливо корисним в цьому плані стало навчання в міській гімназії Галле. Саме тут він отримав непогану освіту з філології і філософії, що у подальшому дозволило успішно вивчати теологію, філософію та філологію в Університеті Фрідеріціана в Галле, де він навчався з 1777 року.

У травні 1785 року він захистив магістерську роботу про гомерівські притчі «De allegoria Homerica», за яку отримав ступінь доктора філософії та право читати в університеті лекції. Зокрема, Л. Якоб читав лекції з логіки, метафізики, психології, моралі і природного права. Як він сам згадував, «Основною моєю метою було читати лекції з філософії, а оскільки в ту пору зростала популярність філософії Канта, то я вирішив, що врахую це при підготовці лекцій, щоб, наскільки можливо, нести його ідеї людям. Крім того, я збирався представити моїм слухачам філософське вчення до Канта, щоби показати, у чому полягає заслуга його попередників і, власне, самого Канта». Для Фрідеріціани це було нововведенням. Якоба цілком можна вважати першим «кантіанцем» на кафедрі філософії Університету Галле. Його лекції з філософії викликали значний інтерес у студентів. Тоді ж Якоб зацікавився ідеями шотландського економіста-теоретика Адама Сміта і аналізував їх під час читання лекцій, які були присвячені «вченням про душу і досвід».

У 1787 році Якоб був обраний екстраординарним, а у 1791 році ординарним професором філософії Університету Фрідеріціана. В цей час до кола його наукових інтересів додалися камералістика і теорія держави.

Цілеспрямованим і одночасно гнучким Якоб проявив себе на адміністративній роботі. Можливо, ця його діяльність була навіть більш успішною, ніж на кафедрі. У 1801 році він почав працювати у системі університетського управління на посаді проректора. Тоді він зіткнувся з цілою низкою проблем: погана

дисципліна та борги студентів (у зв'язку з чим городяни були невдоволені і зазнавали збитків), зухвала діяльність студентських товариств, які пригнічували багатьох студентів. Потрібна була тверда рука, і Якоб виявився гідною кандидатурою. Він вів справу обережно і енергійно, намагаючись бути неупередженим, але водночас послідовним. Якоб запропонував певну університетську реформу, отримавши необхідні для цього кошти в Берліні. Вона стосувалася покращення викладання в університеті, діяльності університетських комісій, запрошення професорів на посади та унормування дисциплінарних законів. Окупація Галле Наполеоном і пов'язане з цим короткострокове закриття університету завадили реалізації реформ в повному обсязі. На посаді проректора Якоб перебував три роки, замість традиційно одного року.

Крім цього, Людвіг Якоб займався активною видавничою діяльністю, розглядаючи у своїх публікаціях поряд з філософськими темами також і питання теології. Ще у 1779 році він видав друком переклад Діянь апостолів Нового Заповіту. Саме на цей період припадає етап його серйозної роботи з працями значущих філософів того часу. Крім цього, він займався питаннями психології й надрукував на початку 80-х років XVIII століття декілька праць з такого роду тематики у берлінського видавця Карла Філіпа Морітца. Ще одним вектором творчої діяльності Людвіга Якоба стали переклади з англійської та французької мов. У 1797 році він опублікував одну з найважливіших своїх праць під назвою «Загальна релігія», яка вже у 1801 році була перевидана.

Відомим професор став як видавець журналу «Аннали філософії і філософського духу», який виходив друком з 1795 по 1797 в Галле та Лейпцигу, на сторінках якого автори виступали на підтримку філософії Канта і одночасно висловлювалися проти ненависних йому «модних філософів» Йоганна Фіхте і Фрідріха Шеллінга. Діяльність, яка була пов'язана з «Анналами...», виявилася небезпроблемною для Якоба. У цей час поступово сформувалася і зайняла панівні позиції нова система філософії. Її принципи значною мірою суперечили поглядам Якоба. Поступово він відійшов від філософських проблем і почав займатися переважно економікою, фінансами і теорією держави. «Цим, – як писав його біограф Вільгельм Штида, – він занурився в ту галузь, яка в його час була маловідомою, але пізніше принесла

йому більшу славу, ніж ті філософські питання, над якими він раніше працював, ця слава і сьогодні прикрашає його ім'я». Зокрема, Людвіг Якоб був першим, хто запропонував поняття «національна економія».

Всього, за 20 років Людвіг Якоб видав 35 робіт в галузі філософії, богослов'я та психології. Праці «Про безсмертя душі» і «Сутність Бога» були удостоєні найвищих нагород Лейденського і Гаарлемського наукових товариств. Твори Якоба відрізнялись від подібних праць різнобічністю, обґрунтованістю, оригінальністю. Що стосується його підручників, то вони характеризувалися системністю, структурованістю, чіткістю викладу.

Закриття Університету Галле декретом Наполеона у 1806 році, окупація міста, мародерство і насильство з боку французьких солдат знайшли своє відображення у спогадах, які дозволяють відчутти тривожну атмосферу, що панувала у Галле восени 1806 року. Ці події кардинальним чином змінили життєвий уклад мешканців міста, в тому числі й професора Якоба. Після закриття університету він прийняв запрошення перейти на російську службу. З 1 березня 1807 року Людвіг Якоб був призначений професором дипломатики і політичної економії Харківського університету.

З початком правління у 1801 році Олександра I, який демонстрував свою прихильність ідеям Просвітництва, на державному рівні було вирішено серйозно зайнятися проблемами освіти. На початку XIX століття в Російській імперії виникла система освіти, в тому числі було створено й декілька університетів. Зокрема, у 1804 році було засновано Харківський університет. Для повноцінної діяльності таких закладів були потрібні кваліфіковані викладачі, частину яких вирішили запросити з закордону. Так, перший попечитель Харківського навчального округу граф Северин Потоцький ще у 1803 році звернувся до різних німецьких чиновників, які займалися університетськими справами, та відомих в Німеччині осіб з проханням допомогти знайти таких охочих їхати до Росії. В тому числі він звернувся до визначного письменника та мислителя Йоганна Гете (який, будучи міністром, відповідав за університет Єни) з проханням рекомендувати професорів з політичних та етичних наук, хімії, фізики та прикладної математики. Й. Гете погодився допомогти і запропонував філософа Йоганна Шада, математика Йоганна Фішера, хіміка Йоганна Шнауберта в

якості таких потенційних кандидатів. Також Гете посприяв запрошенню ветеринарного медика з Гісена Фрідріха Пільгера. До речі, згадуючи й про цю діяльність, у 1827 році, Й. Гете було надане звання почесного члена Харківського університету.

Якоб згадував, що йому також пропонували посаду професора в Харкові ще у 1803 році, але на той момент він на це не погодився. Друге запрошення надійшло у 1805 році за посередництва Йоганна Раупаха і статського радника Ніколауса фон Фусса. Спочатку Якоб намагався скористатися запрошенням до Харкова з метою підвищення свого окладу в Галле, але потім погодився на переїзд, зважаючи на нестабільну ситуацію в університеті та місті.

Після обрання у лютому 1807 року Радою університету на посаду ординарного професора, Якоб отримав вигідні пропозиції для того, щоби остаточно схилити його їхати до Харкова (стабільний річний дохід, різноманітні пільги, державна пенсію через 10 років служби тощо). Після опису перших не найкращих вражень від Харкова, куди він невдовзі прибув, Якоб дійшов висновку, що в цілому тут можна жити дешево і не відчувати браку спілкування завдяки наявності багатьох німецьких родин, які тут також оселилися. Якоб намагався пристосуватися до місцевих умов, вивчав російську мову, знайомився з деякими мешканцями, здійснював поїздки на околиці університетського міста.

Він викладав економічні науки, філософію, політичну економію, етику, естетику тощо. Поряд з цим, він опублікував деякі праці, наприклад «Принципи національної економії, або вчення про національну народну економіку», «Про гроші». Також ним були написані підручники для гімназій з логіки, граматики, психології, риторики, естетики, права, політичної економії, складено «Додаток до правил для казеннокоштных студентів» (1809 р.). У 1808–1811 роках він одночасно викладав німецьку мову, виконував обов'язки інспектора студентів. Людвіг Якоб виступав як прибічник демократичних принципів університетського життя, зокрема, вважав необхідним дозволити навчання на медичному факультеті представникам нижчих станів.

Вельми важливою була виголошена ним в Харкові промова на урочистому університетському акті у 1808 р. на тему «Про

вплив університетів на культуру та добробут народу», на якій варто зупинитися більш докладно. Основні ідеї промови Якоба можна звести до кількох положень. Насамперед, він критикував тих філософів (очевидно, Руссо), які «непорочність звичаїв приписували диким народам». На його думку, «вигоди життя, приватне багатство кожного громадянина, множаться в народі пропорційно обсягу його знань і залежать від рівня його освіти; тільки там, де процвітають мистецтва і науки, ми знаходимо повсюдний добробут і щастя». При цьому автор розрізняв стару і нову вченість: «в середні віки одні духовні були вчені..., жалюгідний стан тодішньої вченості був». Одна з найважливіших тез, яка повторюється декілька разів, полягала у тому, що шляхи до наук повинні бути «відкриті для всіх станів». Умовою розвитку науки і мистецтва він вважав «царювання свободи міркувань та досліджень». Якоб фіксував взаємозв'язок між спеціалізацією і університетським принципом єдності наук. З одного боку, він писав, що «всі мистецтва і науки тільки тоді досягають вищого ступеня досконалості, коли будуть розділені, і коли кожне мистецтво, кожне пізнання стане винятковим предметом заняття якоїсь окремої групи людей». З іншого боку, він зауважив, що «хоча поділ праці і вдосконалює твори, проте ті, які працюють окремо, і ті, які бажають створити витончене ціле, не повинні бути надмірно віддалені один від одного». Відповідно, він характеризував університети як «певні мануфактури вченості і науки», де «вчені мужі різного фаху збираються в одне місце, і кожному доручається опрацювання особливої науки; всі знаряддя і посібники зібрані у великих книгосховищах, у спеціальних кабінетах, щоби всі шанувальники наук могли користуватися тим, що для кожного з них потрібно». З наук він особливо виокремив математику, фізику та хімію, які дають «численні вигоди». Розвиток освіти Якоб пов'язував із зусиллями уряду, а не «мимовільною прихильністю громадян». По суті, у своїй промові він вів дискусію з тими, хто вважав, що «при абсолютній свободі» науки мають «кращий успіх». Для держави користь, на його думку, вже в тому, що вона отримує в своє розпорядження підготовлених чиновників: «доки законодавство, правознавство, державне господарство, прибутки тощо, не будуть попередньо впорядковані і за правилами науки вивчені тими, які присвячують себе державній службі: до тих пір багато

вигоди цими знаннями принесеної, залишиться невідомою»; «в канцеляріях ніколи не формуються досвідчені державні чиновники». Університети Англії, Німеччини, Франції та Італії, за його словами, демонструють успіхи освіти і пов'язані з цим «вигоди». У цьому він бачив і сенс створення університетів в Росії, звідки, на його переконання, вийдуть «досвідчені наставники, які розповсюдять чесність звичаїв і корисні знання», «освічені молоді люди, [які] будучи збагачені математичними, фізичними і хімічними знаннями, покращать сільське господарство в своїх володіннях, вдосконалять мистецтва і рукоділля, і через те відкриють потужні джерела до народного збагачення». Він говорив також про користь для «фабрикантів і художників», про вплив університетів на рівень суддів, державних чиновників і військових, коли «все корисне буде вжито і використано на благо вітчизні».

Безумовно, промова, як вже було зазначено, достатньо яскравий і цікавий твір сам по собі. Ряд положень, які відстоював Людвіг Якоб, висловлювали і інші професори-іноземці. Крім того, вона містила ідеї, що були близькі німецьким неогуманістам (Канту, Шлейєрмахеру, Гумбольдту), які сформували на початку 1800-х рр. розуміння того, що має являти собою німецький «класичний» університет, визначили його мету, завдання та суспільну роль. Тож, є підстави вважати, що вже перші учені Харківського університету брали участь у конструюванні та обговоренні ідеї університету на теренах Східної Європи.

За дорученням Училищної комісії Харківського університету у 1808–1811 роках Якоб підготував курс філософії для гімназій. Перекладена російською мовою, ця праця отримала широке розповсюдження, а її автор був нагороджений орденом Св. Володимира.

Якоб колоритно описав шлях до Харкова, прибуття на нове місце, умови проживання, надав характеристику Університету, його матеріально-технічній базі, розповів про свої заняття наукою в Харкові, а також детально зупинився на описі професорсько-викладацького складу та складних взаємовідносин у цьому середовищі. Для історії університету ці свідчення є вельми важливими, адже додають нових рис до біографій згаданих у спогадах професорів.

Поворотним моментом у долі Якоба стало запрошення до Санкт-Петербурга у 1809 році. Завдяки своїм публікаціям,

присвяченим, серед іншого, фінансовому становищу імперії, на нього звернули увагу в вищих урядових колах Санкт-Петербурга. Зокрема, Якоб вбачав причини фінансової кризи в Росії в необдуманому випуску паперових грошей. Від імені Олександра I він був запрошений державним секретарем М. М. Сперанським для участі в нараді щодо реформи російських фінансів. Таким чином, Якоб змінив місце проживання з Харкова на Санкт-Петербург.

Опис Якобом історії з відставкою Сперанського, при уважному розгляді, дозволяє з'ясувати деякі важливі подробиці. Те ж саме можна сказати і про оцінку ним стану справ у Російській імперії на початку XIX століття.

М. М. Сперанський розробив низку проектів реформ, покликаних осучаснити різні сфери життя (але реалізованою була лише незначна їхня частина). Якоб, як фахівець в галузі економіки та державного управління, потенційно міг сприяти здійсненню цих реформаторських задумів. Професор Якоб увійшов до складу законодавчої комісії при Міністерстві фінансів, перевіз до Петербурга свою родину, і занурився в розробку проектів різних законів. За успішне виконання покладених на нього обов'язків, у 1810 році він був нагороджений орденом Св. Анни II ступеня і перстнем. Паралельно Якоб працював над проектом карного кодексу. Ним були опубліковані праці «Основи поліцейського законодавства і поліцейських установ», «Про порівняння вигідності кріпосного права і вільнонайманої праці», де він виступив проти кріпацтва, наводячи докази того, що кріпосне право в Росії вирішальним чином заважає розвитку імперії (Якоб був нагороджений за цю працю великою золотою медаллю Вільного економічного товариства).

У 1810 році Якоба було обрано членом-кореспондентом Імператорської Академії наук. У 1811 році – почесним членом Харківського університету. У тому ж році він отримав титул колезького радника, у 1816 році – статського радника.

Після заслання Сперанського, позиції Якоба у Санкт-Петербурзі сильно послабшали. Розчарований низькою ефективністю наукових пошуків і обурюючись несерйозним ставленням до адміністративних питань в Росії з боку можновладців, він задумався про те, щоби залишити Росію і повернутися на батьківщину. Хоча він і отримав статус потомственного дворянина і інші почесті, але його рішення повернутися до Галле

з часом лише зміцніло. Цьому сприяв Аугуст Німайер – канцлер і беззмінний ректор Фрідеріціани. Через певний час Людвіг Якоб обійняв посаду професора теорії держави цього університету. Своє повернення він пояснив так: «У кого ж не з'явиться жахлива думка про те, що його діти будуть жити у країні, щогодини піддаючись ризику здичавіти морально та інтелектуально? Розмірковуючи таким чином, я рахував хвилини, коли зможу виїхати з Росії. [...] Простий росіянин хоча б мав душевну доброту, але офранцужений являв собою найогиднішу потворність. Я ніяк не хотів, щоб моя родина оселилася у цій країні назавжди».

На жаль, у своїх спогадах Л. Якоб обійшов увагою процес повернення до Галле, а також нічого не пише про подальшу долю. Втім, відомо, що ближче до 20-х років XIX століття у Фредеріціані ситуація була вельми напруженою (в тому числі й через відомі Карлсбадські угоди). У 1819 році Якоб представив «Роботу про академічну свободу і дисципліну з особливим акцентом на пруських університетах», де він міркував про студентські права та обов'язки. Пізніше написав «Службову інструкцію про дух і сутність студентського братерства», яку студенти зустріли досить прихильно, що забезпечило, таким чином, певний консенсус між студентами та адміністрацією та дещо нормалізувало академічне життя в Галле. Очевидно, у зв'язку із цим, наказом короля у 1824 році він знову був призначений проректором.

До кінця життя Людвіг Якоб залишався активною людиною, хоча скаржився на приступи астми. Помер він 22 липня 1827 р. Як зазначено в документах того часу, смерть настала в результаті «апоплексичного удару». На похорон прийшло багато жителів Галле. Професора поховали в сімейному склепі на міському кладовищі. Некрологи вийшли у багатьох щоденних і щотижневих газетах.

Якщо пильніше поглянути на біографію цієї людини, то можна відзначити неординарність як особистості, так і обставин життя. Зокрема, оцінюючи особисті якості, впадає в око поєднання інколи різних рис характеру. Поряд з цілеспрямованістю спостерігається значна гнучкість Якоба при вирішенні життєвих та професійних проблем. Неймовірна працьовитість поєднується із очевидним марнославством.

Звичайно, деякі сторінки спогадів слід читати вельми критично, оскільки автору не вдалося уникнути упередженості

(наприклад, в його ставленні до Фіхте і Шеллінга чи характеристики деяких харківських професорів та попечителя Северина Потоцького). Взагалі в оцінках спостерігається певна односторонність: те, що стосується самого автора зазвичай виглядає вельми привабливо, в той час, як згадки про інших людей здебільшого супроводжуються саркастичними, а то й просто негативними оцінками. Разом із тим, все це не зменшує значення «Спогадів...» як важливого історичного джерела, в тому числі з початкової історії Харківського університету.

Ця книга продовжує серію «Україна в записках мандрівників і мемуарах», яка на сьогодні представлена двома виданнями: «Спогади про моє життя та мій час» професора К. Д. Роммеля (Х., 2001 р.); «Історія України та українських козаків» Й.-Х. Енгеля (Х., 2014 р.). Твір професора Якоба дозволяє поглибити розуміння процесів, які відбувалися на початку XIX століття, продовжити дослідження розвитку історії освіти й науки на українських землях, зокрема додає нових фарб історії Харківського університету та біографіям його перших професорів, надає нові можливості для вивчення інтелектуальних контактів між Західною Європою і Україною в XIX столітті.

Користуючись нагодою, висловлюємо подяку усім тим, хто сприяв виданню цієї книги: перекладачу Олені Белозьоровій, директору Канадського інституту українських студій Володимирі Кравченку, рецензентам Володимирі Дятлову та Варфоломію Савчуку, директору видавництва ХНУ імені В. Н. Каразіна Ірині Дончик та Марії Гречишкіній за розробку макету книги.

Література та джерела:

1. Багалей Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1. (1802–1815 г.) / Д. И. Багалей. – Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберг и с-вья, 1893–1898. – 1204 с.
2. Якоб А. Воспоминания о Харьковском университете профессора Людвиг Якоба : [пер. с нем.] / Людвиг Якоб ; [предисл., коммент. С. И. Посохова, ред. С. А. Чухлий] // Харківський історіографічний збірник. – Харків, 2014. – Вип. 13. – С. 218–259.

3. Посохов С. И. Якоб Людвиг / С. И. Посохов // Иностранные профессора российских университетов (вторая половина XVIII – первая треть XIX в.) / Германский исторический институт в Москве ; под общ. ред. А. Ю. Андреева ; сост.: А. М. Феофанов. – Москва, 2011. – С. 202–203.
4. Jacob L. H. Denkwürdigkeiten aus meinem Leben / Ludwig Heinrich v. Jacob ; Herausgeben von Hans-Joachim Kertscher in Zusammenarbeit mit Michael Mehlow. – Halle-Wittenberg : Universitätsverlag, 2011. – 331 S.
5. Stieda W. Aus einem hallischen Professorenhause vor hundert Jahren / Wilhelm Stieda // Thüringisch-sächsische Zeitschrift für Geschichte und Kunst. – Halle, 1926. – Bd. 15. – S. 157–180.
6. Abašnik (Abaschnik) V. O. Ludwig Heinrich von Jakob (1759–1827), ein Hallescher Professor in Charkov und Sankt Petersburg / Volodymyr Oleksijovyc Abašnik (Abaschnik) // Europa in der Frühen Neuzeit : Festschrift für Günter Mühlpfordt / hg. von Erich Donnert. – Köln ; Weimar ; Wien, 2008. – Bd 7. – S. 895–927.
7. Abashnik (Abaschnik) V. Ludwig Heinrich von Jakob / Vladimir Abashnik (Abaschnik) // The Dictionary of eighteenth-century German philosophers / Heiner F. Klemme, Manfred Kuehn. – London, 2010. – Vol. 2 : H–P. – P. 590–594.
8. Якоб Л. О влиянии университетов на образование и благосостояние народа / Людвиг Якоб // Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков : антология / сост. А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. – Москва, 2011. – С. 81–91.
9. Российский государственный исторический архив (далее – РГИА), ф. 733, оп. 49, д. 83 : Дело об утверждении Л. Г. Якоба ординарным профессором политических наук и о его переводе на службу в Департамент финансов Министерства финансов, 4 марта 1807–14 июля 1810.
10. РГИА, ф. 1263, оп. 1, д. 103 : Формулярный список о службе профессора Л. К. Якоба.

Посохов С. И., Синюрка С. О.